

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 12 (Eylül/September 2023), s. 548-562.

Geliş Tarihi-Received: 14.08.2023

Kabul Tarihi-Accepted: 31.08.2023

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1342708

"Yarın Cumhuriyet'i İlan Edeceğiz!": Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk Romanında Gazetecilerin Gözünden Millî Mücadele ve Cumhuriyet

"We Will Declare the Republic Tomorrow!": Atatürk Era (1923-1938) in Turkish Novel through the Eyes of Journalists National Struggle and Republic

Zehra YAZBAHAR*

Öz

İlk çağlardan bu yana insanlar hem düzeni sağlamak hem de hayatta kalmak amacıyla iletişim olanaklarından yararlanırlar. Bu iletişim olanaklarının başında gelen ve birçok kişi tarafından yasama, yürütme, yargıdan sonra dördüncü güç olarak nitelendirilen basın, gücü hemen herkes tarafından kabul edilen kitle iletişim araçlarından biridir. Toplum bilgilendirme, bilinçlendirme ve yönlendirme işlevlerinin olması, basının toplumda her daim geçerliliğini korumasını sağlar. Aynı zamanda düşünce ve duyu dünyası ile birlikte tutum ve davranışları da etkileyen bu kitle iletişim aracı, toplum üzerinde değiştirme gücüne de sahiptir. Millî Mücadele Dönemi'nde de basının bu gücünden yararlanılmıştır. Dolayısıyla mücadele döneminin konu edildiği birçok romanda basın hayatı ve basın çalışanları ile karşılaşırız. Bu çalışmada da 1923-1938 yıllarını kapsayan Atatürk Dönemi Türk Edebiyatı içinde değerlendirebileceğimiz ve basın hayatının ele alındığı *Izırap Çocuğu* (Ethem İzzet Benice, 1927), *Halas* (Mehmet Rauf, 1929), *Düinkülerin Romanı* (Burhan Cahit Morkaya, 1934) ve *Ankara* (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1934) romanlarında yer verilen Millî Mücadele ve Cumhuriyet, romanlardaki gazetecilerin bakış açısıyla yansıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi Türk Romanı, basın ve basın hayatı, Cumhuriyet, Millî Mücadele.

Abstract

Since the early ages, people have benefited from communication opportunities both to maintain order and to survive. The press, which is at the forefront of these communication opportunities and is described by many as the fourth power after the legislature, executive and judiciary, is one of the mass media whose power is accepted by almost everyone. Having functions of informing, raising awareness and directing the society ensures that the press always maintains its validity in the society. At the same time, this mass media, which affects the world of thought and emotion, as well as attitudes and behaviors, has the power to change the society. This power of the press was also used during the National Struggle Period. Therefore, in many novels about the struggle period, we come across press life and press workers. In this study, the National Struggle and the Republic, which are included in the novels *Izırap Çocuğu* (Ethem İzzet Benice, 1927), *Halas* (Mehmet Rauf, 1929), *Düinkülerin*

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gümüşhane/Türkiye, e-posta: zehra-yazbahar@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0419-1660.

Romanı (Burhan Cahit Morkaya, 1934) and *Ankara* (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1934), which we can evaluate within the Turkish Literature of the Atatürk Period covering the years 1923-1938 and in which the press life is discussed, are reflected from the perspective of the journalists in the novels.

Keywords: Atatürk Period Turkish Novel, press and press life, Republic, National Struggle.

Giriş

“Basın, milletin genel sesidir. Bir milleti aydınlatma ve uyarmada, bir millete gereksindiği fikrî gıdayı vermekte, özet olarak bir milletin mutluluk hedefi olan ortak doğrultuda yürümesini teminde, basın başlı başına bir kuvvet, bir okul, bir rehberdir.”

Mustafa Kemal Atatürk¹

Toplumsal, sosyal, siyasal, kültürel ya da bireysel birçok olay, kamuoyu oluşturma ve kamuoyunu yönlendirme noktasında etkili haberleşme araçları içinde görülen basında kendine yer edinir. Bu olaylar arasında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk'ün kurucusu, aynı zamanda ilk cumhurbaşkanı olduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması da vardır.

Toplum üzerinde basın kadar etkili alanlardan bir diğeri genel çerçevede sanat, özelde ise edebiyattır. Toplum etkilemesi ve malzemesinin insan olması açısından benzer özelliklere sahip olan basın ve edebiyat, zaman zaman iç içe geçer. Bu yüzden basın hayatı, hemen hemen her dönemde edebiyatın beslendiği kaynaklar arasındadır. Çalışmamızın çerçevesini oluşturan 1923-1938 yıllarını kapsayan Atatürk Dönemi Türk Edebiyatı'na baktığımızda da *Iztırap Çocuğu* (Ethem İzzet Benice, 1927), *Halas* (Mehmet Rauf, 1929), *Düenkülerin Romanı* (Burhan Cahit Morkaya, 1934) ve *Ankara* (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1934) gibi romanlarda basın ve basın hayatının ele alındığını görürüz.

Basın Çalışanlarının Millî Mücadeleye ve Cumhuriyet'in İlanına Bakışı ve Katkıları

“Türkiye basını, milletin gerçek ses ve iradesinin belirme yeri olan cumhuriyetin etrafında çelikten bir kale meydana getirecektir. Bir fikir kalesi, düşünüş kalesi! Basınla ilgili kişilerden bunu istemek, cumhuriyetin hakkıdır. Bugün, milletin samimî olarak birlik ve dayanışma içinde bulunması zorunludur. Halkın kurtuluşu ve mutluluğu bundadır. Mücadele bitmemiştir. Bu gerçeği milletin kulağına, milletin vicdanına gereği gibi eriştirmede basının görevi çok ve çok önemlidir.”

Mustafa Kemal Atatürk²

I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı İmparatorluğu ve İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'yle Osmanlı topraklarının fiilen işgali başlamış olur. 1922'de Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasına kadar süren ve işgal dönemini kapsayan Mütareke Dönemi'nde işgaller karşısında pasif kalan İstanbul Hükümeti, bazı kesimlerce eleştirilir. Eleştiriler neticesinde de Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında şekillenen bir direniş hareketi oluşur.³ İşgal ve beraberinde gelen direniş hareketi, I. Dünya Savaşı ve Mütareke dönemlerinde birbirine zıt iki düşüncenin ortaya çıkmasına sebep olur. Siyasi hayatta karşımıza çıkan bu düallite, basına ve edebiyata da yansır. Bir tarafta işgal devletleri ve işgallere karşı çoğunlukla teslimiyetçi bir politika

¹ <https://www.atam.gov.tr/duyurular/basin> (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

² <https://www.atam.gov.tr/duyurular/basin> (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

³ Mütareke Dönemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Tunaya, 2016.

izleyen İstanbul Hükümeti’ni destekleyenler varken diğer tarafta direniş hareketi ve Mustafa Kemal’in yanında olanlar vardır. İşte bu ikiye bölünmüşlük, “muhalif basın ve edebiyat” kavramını ortaya çıkarır.

Millî Mücadele ve Cumhuriyet yıllarında Mustafa Kemal’i ve onun görüşlerini destekleyen *Anadolu’da Yeni Gün*⁴ gazetesinin 30 Ekim 1923 tarihli nüshasının kapak fotoğrafı.

“Kurtuluş Savaşı ve onun bereketli sonucu olan Cumhuriyet, Yeni Türkiye için yalnız siyasal bir değişim olmakla kalma(z) hazırladığı devrimlerle yeni insan tipinin, yeni bir yurtseverlik anlayışının ve yeni düşüncenin de hazırlayıcısı” (Ertop, 1964, s. 592) olur. I. Dünya Savaşı ve Mütareke dönemlerinden sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte yaşanan köklü değişim sürecinde millî birliği oluşturmaya yönelik bazı stratejiler uygulanır. Uzun yıllar devam eden Kurtuluş Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu yerine kurulan bu yeni devletin ve rejimin kabulü noktasında siyasal iktidar ile toplum arasındaki iletişim ağında basın ve edebiyattan yararlanmak, uygulanan stratejiler arasındadır.

Toplumsal, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda yaşanan dönüşümler, malzemesini toplumdan alan basın ve edebiyata da sirayet eder. Çünkü basın ve edebiyat, “bir toplum mühendisliği aracı olarak toplumu birçok konuda etkilemeyi, yönlendirmeyi ‘hedeflemesinin yanında’ (Z.Y.) bu mühendisliği, (...) hedeflediği yönlendirme temelinde yerine göre din, yerine göre siyaset, yerine göre başka bir şey üzerinden yapar.” (Okumuş, 2018, s. 39).⁵ Her dönemde karşılaştığımız üzere bu süreçte de siyasal iktidar, her ne kadar basın ve edebiyat aracılığıyla yeni kurulan devleti tanıtmayı ve devletin değerlerini topluma kazandırmayı amaçlasa da Mütareke yıllarında olduğu gibi sosyal hayatta “muhalif basın ve edebiyat”ın oluşmasının önüne geçemez.

⁴ Millî Mücadele’nin sözcüsü olarak kabul edilen gazete, Yunus Nadi tarafından 2 Eylül 1918’de *Yeni Gün* adıyla çıkarılmaya başlanmış; Millî Mücadele’yi desteklediği için İstanbul’un işgaliyle birlikte İngilizler tarafından kapatılmıştır. Ancak 10 Ağustos 1920’den itibaren *Anadolu’da Yeni Gün* adıyla tekrar çıkarılmaya başlanmıştır. İsim değiştirerek de olsa yayın hayatına kesintiye uğramadan devam eden gazete, 11 Mayıs 1924’te kapanana kadar Mustafa Kemal’e bağlılığını korur. Dergi hakkında bilgi için bakınız: Topuz, 1973; Türker, 2000.

⁵ Alıntıda tek tırnak işareti içinde verilen kısım, metinde yer almayıp makale yazarı tarafından eklenmiştir (Z.Y.).

Millî Mücadele karşıtı *Aydede*⁶ gazetesinin 9 Mart 1922 tarihli nüshasından bir sayfa.

“Basının siyasette toplum üzerindeki etkileri, siyaseti, devleti, bir siyasal hareketi veya partiyi destekleme yönünde olabileceği gibi, muhalefetle olumsuzlama yönünde ve dolayısıyla zayıflatma doğrultusunda da olabilmektedir.” (Okumuş, 2018, s. 48-49). Mütareke Dönemi’nde Mustafa Kemal ve Millî Mücadele’yi destekleyenler ile eleştirenler şeklinde iki kanaldan hareketini sürdüren basın-yayın hareketlerinin, Atatürk Dönemi’ne gelindiğinde yeni kurulan hükümete destek verenlerin yanında hükümeti eleştirenleri de bünyesinde barındırdığını görmekteyiz. Basında karşımıza çıkan bu düallite -tarafdarlık ve muhaliflik-, basın hayatını ele alan romanlarda da görülür. Zira 1923-1938 yılları arasında yayımlanan ve temelinde basın hayatının olduğu *Izırap Çocuğu*, *Halas*, *Dükkülerin Romanı* ve *Ankara* romanlarına baktığımızda bir tarafta Mustafa Kemal ve onun yaptıklarını destekleyenler varken diğer tarafta İstanbul Hükümeti’nin yanında yer alarak Mustafa Kemal ve onun yaptıklarını eleştirenler vardır.

Basın Aracılığıyla Döneme Yönelik Olumlu ve Olumsuz Eleştiriler

Kamuoyu oluşturma gücüne sahip olan basın, birçok konuda toplumu harekete geçirme ve yönlendirme gücünü de elinde bulundurur. Bu yönüyle bazı zamanlarda kişilerin ya da iktidarların güçlü silahlarından birine dönüşür. İşte Millî Mücadele yıllarında da herhangi bir düşüncüyü benimsetmek ve yaymak amacıyla basın-yayın organları, propaganda aracı olarak kullanılır. Örneğin “Millî Mücadele’nin ilk günlerinde bildiriler, kongreler ile halkı bilgilendiren Mustafa Kemal Atatürk *Minber*, *İrade-i Milliye* ve daha sonra yayımlanan *Hâkimiyet-i Milliye* gazeteleri ile de Anadolu’ya sesini duyurarak halkın desteğini almıştır.” (Oğuzhan, 2009, s. 108). Edebiyatçı kimliğinin yanında gazeteci kimliği de bulunan Ethem İzzet Benice, basının toplum ve siyasi yaşam üzerindeki etkisini, konusu Mütareke Dönemi’nde (1918-1923) geçen *Izırap Çocuğu* (1927)⁷ romanındaki Refik Necati aracılığıyla yansıtan yazarlardandır.

1918’de Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasıyla I. Dünya Savaşı biter ve 1923’e kadar süren Mütareke Dönemi başlar. Bir ayağında İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümeti’nin, diğer ayağında ise Mustafa Kemal, Kuva-yı Milliye ve Millî Mücadele hareketinin bulunduğu bu dönemde ülke, bütüne yayılan düşman işgalleriyle karşı karşıya kalır. *Izırap Çocuğu*’nda da düşman askerlerinin ve çetelerin çoluk çocuk, kadın erkek ne bulurlarsa öldürmeleri; ev, eşya, mal, para ellerine neyi geçirirlerse yağma etmeleri yansıtılır:

⁶ 2 Ocak 1922’de Refik Halit Karay tarafından çıkarılan *Aydede*, Mustafa Kemal ve Millî Mücadele karşıtı gazetelerden birisidir. Sağ üst tarafta bulunan karikatürde Mustafa Kemal’in resminin önünde elinde sigara bulunan bir köylü resmedilmiştir. Bu köylü, karikatürde, “Çifte çubuğa biraz da onlar baksa da biz de efendiliğimizi bilsek...” diyerek aslında Mustafa Kemal’in “Türkiye’nin efendisi köylüdür,” sözüyle dalga geçer. Dergi hakkında bilgi için bakınız: Apaydın, İstanbul, 2007.

⁷ Romandan yapılan alıntılar, romanın Yeni Savaş Matbaası tarafından 1961’de yayınlanan baskısına ait olup yapılan alıntılarda sadece sayfa numaralarına yer verilecektir.

Bir geceydi. Türk İzmirli gâvurlaştırmak isteyen kahpe gecelerden bir gece. İç Anadolu’ya karanlığı sürüyüp götüren bulutlu gecelerden bir gece. Daha sonra, eli kelepçeye, boynu zincire bendedilenlerin şaha kalktığı gece.. Mazlumların ejderlerle boğuştuğu, zayıfların kavilerle cenge çıktığı gece.. Kurtuluş ve vatan birliği idealinin beyne ateş verdiği, alın damarlarını yakıp kavurduğu bir gece!

Bu gecenin musikisi feryat, nâzımı mefkûre, bestesi vaveylâ, felsefesi kan, iman ve vatan gayretidir. (...) Düşman yendi, ihanet galip geldi. Kızıl kan derelerini kılıç şakırtısı, nal patırdısı yardı, geçti. Mavi beyaz rengin geçişi.. İhanet ve istilânın elele verip akrepleştirdiği bir sürünün geçişi.. Yerli Rum, Ermeni ve padişah çetelerinin geçişi. Yağma, talan, katil, imha, yangından bir taûnun patlayışı!. (s. 22-23).

I. Dünya Savaşı’ndan sonra 8 Ocak 1918’de savaşa dâhil olmasa da “dönemin Amerikan başkanı Thomas Woodrow Wilson tarafından açıklanan, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin Birinci Dünya Savaşı’na ilişkin on dört maddelik savaş amaçları bildirisi” (Boztaş, 2014, s. 163) olan Wilson ilkeleri, barışçıl yeni bir dünya düzeninin kurulmasını amaçlar. Fakat “Osmanlı İmparatorluğu’nun, nüfusun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölümlerinde Türk egemenliği güvence altına alınmalı; İmparatorluk sınırları içindeki diğer ulusların yaşam güvenlikleri ve özerk gelişimleri sağlanmalıdır. Çanakkale Boğazı, uluslararası güvenceler altında tüm gemilere ve ticarete sürekli olarak açık hâle getirilmelidir,” (Boztaş, 2014, s. 169) ifadelerine yer verilen 12. madde, Osmanlı Devleti’ni siyasi açıdan zorda bırakan bir maddedir. Öyle ki yayımlanmasından bir yıl sonra -18 Ocak 1919’da- yapılan Paris Barış Konferansı’nda bildirinin ucu açık maddelerinin verdiği güçle ve konferans sonrası aldığı izinle Yunanistan, Batı Anadolu’yu işgale başlar. Bu süreçte Anadolu’daki yerli Rumların bir kısmı Türklere karşı Yunan ordusunun yanında yer alarak Türk köylerini yakıp yıkar.⁸ İşte bu olayın aktarıldığı romanda *Tasvir* gazetesinde çalışan ve Osmanlı Devleti’nin son zamanlarındaki iktidar çekişmesine şahit olan Refik, bir yazısında olaya tepki gösterir:

Beşer bu facia karşısında susacak mı? Hükûmet vazifesini yapmıyacak mı? İstanbul niçin susuyor? Buradaki Rumlara niçin hiç olmazsa boykot yapmıyoruz.? Medeniyet dediğimiz bu canavar surat mıdır? Nerede Vilson prensipleri? Nerede milletlere vaadedilen sulh? Nerede beşerin insaniyete hizmet dâvası? Bu, beyin dondurucu haileler karşısında susamayız. Mesele bir tek genç kız meselesi değil, bütün bir millet meselesi. Bu maktel yok edilmeli, dâva bitirilmelidir. Genç, ihtiyar ve yeni bütün dünya bu kanlı komedyayı daha ne kadar zaman el kavuşturup seyredecek? Soruyoruz. Cevap istiyoruz! (s. 28).

Mustafa Kemal ve Kuva-yı Milliye’nin işgallere karşı örgütlenmesi, Damat Ferit Paşa ve buna bağlı olarak İstanbul Hükümeti’ni tedirgin eder. Millî Mücadele’ye destek vermeyen İstanbul Hükümeti de Mustafa Kemal ve Kuva-yı Milliye’nin öncülüğündeki bağımsızlık mücadelesi karşısında yer alır. Damat Ferit ve İstanbul Hükümeti’nin teslimiyetçi tavrı, *Izırap Çocuğu’*nda gazeteci Refik Necati’nin bakış açısıyla verilir. Wilson İlkeleri’ne göndermede bulunarak hem İstanbul Hükümeti’ne hem de barış ortamı sağlamak amacıyla Wilson İlkeleri’ni ilan eden siyasi güçlere bazı sorular sorar: Soru 1. Barışçıl bir dünya düzeni kurma amacıyla yayımlanan Wilson İlkeleri’nin getirmesi gereken sulh ortamı nerede? Soru 2. Anadolu’da yaşayan Rumlar, İtilaf Devletleri’yle bir olup Türk köylerine saldırırken, insanlara eziyet edip onları öldürürken kendilerini “medenî” olarak nitelendiren Batı, beşeriyet namına bile olsa neden bir şey yapmıyor?

⁸ Mütareke Dönemi’ndeki Yunan işgali ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Balkaya, 2008, s. 17-34; Bilgin, 2016, s. 37-91.

Soru 3. İstanbul Hükümeti, kendi halkına zulmediliyorken neden halkına sahip çıkmayıp susuyor?

“Bu dâvanın vekili «Mihran»ın Sabahı, «Ali Kemal»in Peyamı, «Ref Cevat»ın Alemdarı olamaz. Dilimiz döndüğü, gücümüz yettiği kadar mücadele edeceğiz..” (s. 29) diyen Refik, ülkesinin ve toplumun çıkarları doğrultusunda hareket eder ve toplumsal konulara duyarlı yönü ile dikkat çeker. Muhafız gazeteci, İstanbul Hükümeti’nin doğru bulmadığı yaptırımlarına ve izlediği politikasına karşı yazdıklarıyla romanın kurgusunda yer alır. Gazeteciye göre Damat Ferit Hükümeti, haksızlıklara ve zulümlere sesini çıkarmadığı için “beyin dondurucu haileler”le dolu, “kanlı bir komedyadır. Bir gazeteci olarak da bu zorlu süreçte gazete ve yazı kanalıyla mücadele ve direnişin yanında olarak kamuoyuna hizmet eder. İşgallerin boyutu hususunda yazısında sorduğu sorularla kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışır. “Millî Mücadele hareketiyle birlikte geleceğe dair umutlar artar ve gerek kamuoyuna gerekse basına hâkim olan karamsar ve umutsuz hava dağılmaya başlar. Böyle bir dönemde ise bu mücadeleyi halka duyurmak ve halkın desteğini almak şarttır.”⁹ Kamuoyunu yönlendirme, basın işlevlerinden biri ise Refik de yazdıklarıyla haksız işgalleri gündeme taşır ve Osmanlı toplumuna bazı haklarını hatırlatır, toplumun bilinçlenmesini sağlamayı amaçlar. Dolayısıyla basının kamuoyunu yönlendirme gücünü toplumun çıkarları doğrultusunda kullanır. İşgaller ve İstanbul Hükümeti konusundaki düşüncelerinin yanında “Gazi Mustafa Kemal Türkiye’sinin ilk hamuru, bu vatan şehitlerinin kanı ile yoğruldu; (...) ebedî Otuz Ağustosun kan rengindeki gurubu bu vatan şehitlerinin damarlarından dökülen sel ile tabloladı.” (s. 26) sözleriyle 30 Ağustos Zaferi’nin Mustafa Kemal Türkiye’sinin temelini attığını ifade eden Refik, Mustafa Kemal’i ve düşüncelerini desteklediğini de belli eder.

İşgallerden direniş hareketine ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar Türk milletinin yeniden ayağa kalkış hikâyesine yer veren yazarlardan biri de Mehmet Rauf’tur. Mehmet Rauf, “Büyüklerin En Büyüğü Gazi M. Kemal’e” diye Atatürk’e ithaf ettiği *Halas* (1929)¹⁰ adlı romanında Mütareke Dönemi’nin görünümünü ve basının bu süreçte yaşanan olaylara bakış açısını vermeden önce Mustafa Kemal’e seslenir:

Asırlarca müddet zavallı Türk, gaddar sultanların ökçeleri altında ezilmiş, galip geldiği zamanlarda fethettiği beldelerde bile kötü idare perişanlığından ve aciz ve gafletten mağlup zilleti çekmeye mahkûm bırakılmıştı. (...)

Nihayet son savaşın feci hezimetini onu bütün bütün kırdı, bütün bütün yıktı. (...) Türk’ü de pençeleri altında baş aşağı ve hayatsız bıraktılar, harap ve kahrolmuş yere serdiler. Artık çöküş ve dağılma mutlak ve muhakkaktı...

İşte doğar doğmaz etrafına harikalar ve mucizeler saçan güneş gibi sen o zaman bu karanlık içinde doğdun ve ancak o zamandır ki başında bir kahraman görünce tarihin kaydetmediği büyüklükleri meydana getirecek bir tabiatta yaratılmış Türk kendini sana kavuşunca buldu.

Yokluktan varlıklar çıkardın. (s. ix).

Romanına “Bizi kurtaran sensin,” diye seslendiği Mustafa Kemal’e olan minnettarlığını dile getirerek başlayan yazar, sonrasında romanı kaleme alış amacını açıklar: “Kurtuluş” anlamına gelen “Halas, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin ne gibi şartlarda kurulduğu ve hangi badireler atlatılarak bu haline geldiğini anlatmak ve yazarın milletine borcunu ödemek maksadıyla kaleme alınmıştır.” (Koç, 2020, s. 318). Diğer bir

⁹ Yazbahar, 2017, s. 648.

¹⁰ Romandan yapılan alıntılar, romanın Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından 2020’de yayınlanan baskısına ait olup yapılan alıntılarda sadece sayfa numaralarına yer verilecektir.

ifadeyle Mustafa Kemal’in Türk milletine kazandırdıklarını gelecek nesillerin hafızasına naksetmek amacıyla ona ithafen yazılmıştır.

“İstanbul’un işgalinden sonra sınır tanımamakta çok ileri giden işgalciler 15 Mayıs 1919’da da İzmir’i Yunan güçlerine işgal ettirirler. Tıpkı İstanbul’da olduğu gibi İzmir’deki Türk halkı için de bu tarihten sonra felaket günleri başlar.” (Haykır, 2021, s. 56). Ethem İzzet Benice’nin *Iztırap Çocuğu*’nda gazeteci Refik’in bakış açısıyla verilen Yunan işgali, *Halas*’ta bir diğer gazeteci Kemal Mümtaz’ın perspektifinden yansıtılır:

Kemal Mümtaz bizim halkın tembelliğine, uyuşukluğuna ve kayıtsızlığına karşı her vakit, her yerde köpürür, her fırsatta, hatta çoğunlukla fırsat aramaksızın rastgele taşar ve çoşardı:

- Kahveler, diye devam etti, kahveler her zamanki nargile fokurtuları, tavla gürültüleri, gazetelerin arkasında uyuklayan müşterilerle alışılmış manzarayı göstermekte kusur etmiyorlar. Fakat hükümeti geçip de azıcık Rumluk olan yerlere yaklaşıncı iş çabucak kepezeliğe dönüyor. Bütün Frenk mahallesi, bütün Rum çarşısı baştan başa Yunan bayraklarıyla görünmez hâle gelmiş, ufak büyük sokaklar hep birden ayaklanmış, hepsi ‘Zito Venizelos, zito...’ narasıyla coşmuşlar. (s. 12-13).

Karantina Mektebi müdürlüğünün yanında İzmir’de yayımlanan *Köylü* gazetesinin de başyazarı olan Kemal Mümtaz, işgallere hem halkın hem de hükümetin sessiz kalmasını doğru bulmaz. Yazar tarafından “ateşli bir vatansever” (s. 13) olarak tanıtılan Mümtaz, vatan sevgisi ve milliyetçi bir duyarlılıkla gazetede yazdığı makalelerde de korkusuzca eleştirilerine devam eder: “(...) hatta birkaç gün evvel Enver, Talat ve arkadaşları hükümeti bırakıp kaçtıkları vakit ‘Uğurlar olsun paşalar, fakat nereye?’ diye yazdığı makale İzmir’de pek zevkle okunmuş ve büyük bir yankıya neden olmuştu.” (s. 13). Yazısında Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’nı kaybetmesiyle birlikte istifa eden Talat Paşa Hükümeti’ni ele alır. Savaş sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi ve Wilson ilkeleri ile sulh ortamının hedeflendiği söylene de Kemal Mümtaz’a göre bu anlaşmalar; Osmanlı’nın “boğulmakta olduğu denizde kurtulmak için sarıldığı yılan”dır, bununla birlikte “düşman devletleri tarafından Osmanlı’yı aldatmak için düzenlenmiş bir oyun değilse bile Avrupalılardan daha çok insanlık sever görünmek isteyen bir Amerikalı kafasından çıkmış, yani Avrupa’da uygulanması mümkün olmayan bir garipliktir.” (s. 25). Öyle ki İtilaf Devletleri’nin çıkar buldukça ve icap ettikçe anlaşmaların maddelerini ihlal edeceklerini bilir. Bu düşüncelerini de gazete yazılarında ifade ederek hem tepkisiz kalan halkı ve İstanbul Hükümeti’ni hem de İtilaf Devletleri’nin acımasız olarak gördüğü işgalci politikasını sert bir dille eleştirir.

Osmanlı halkının devlete karşı güvenlerini yok etmek, Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri’nin amaçları içinde yer alır. İşte Kemal Mümtaz da millî şuura sahip bir gazeteci olarak sunulsa da bir süre sonra artık Osmanlı İmparatorluğu’nun ve toplumun dağılmaya mahkûm olduğunu düşünerek umutsuzluğa kapılır:

- Ben birtakım adamların arzusu gibi Amerikalıları tercih edemem. Amerikalılar misyoner kafalı heriflerdir. Hem onlar siyasette softa fikirli hareket ederler. Gerçi sanayide ve ticarete çok ilerlemişlerdir, fakat hayatta onlarla uğraşmamız güçtür. Amerikalılar bizimle değil, Avrupalılarla uyuşamazlar, o kadar ilerlemiş, garip adamlardır. Halbuki İngilizler Türkiye’yle gelenek haline gelmiş ilişki ve ittifakla bağlıdır. Gerçi bugünkü İngiltere hükümeti eski Salisburylerin, Beaconsfieldlerin fikrinde değil, fakat ne de olsa Lloyd George -ki bugün dünya hayatına hâkim vaziyettedir- eğer bizim sadakatle ve iyi niyetle himaye olunmak

ihtiyacımızı anlar ve inanırsa ancak bu şartlardır ki dünyada bir nefes almak ihtimalimiz vardır. (s. 65-66).

İşgaller karşısında devletin ve toplumun geleceğine olan inancını o kadar kaybetmiştir ki Mustafa Kemal ve onun başlattığı direnişin başarıya ulaşacağına da inanmaz. Bu nedenle mandacılığı savunur. Çünkü eğer İngiltere'nin himayesine girilirse ne İzmir Yunanlılara verilir ne de Anadolu'nun güneybatısı İtalya'nın eline düşer. Söylemlerini daha da üst noktaya taşıyan Kemal Mümtaz, "Her şeyden evvel benim için vatan kendim demektir. Ben iyi olursam vatan da iyi olur. Ben kötüysem vatan ne kadar bayındır ve mesut olursa olsun kaç para eder?" diyerek vatan için bırak tek bir damla kanı, bir damla ter bile israf etmeyeceğini ifade eder (s. 67). Mandacılığı savunması ve kendi bireysel isteklerini toplumun çıkarlarından üstün tutan tavrı, onun geleceğe dair umudunu yitirip idealist ve vatanperver gazeteci kimliğinden uzaklaştığının, önceki süreçte eleştirdiği İstanbul Hükümeti gibi teslimiyetçi bir tavır sergilediğinin kanıtıdır.

*Halas'*ta Kemal Mümtaz'ın bakış açısının yanında Anadolu işgallerinin bazı Türk ve Yunan gazetelerine yansımalarına da yer verilir. II. Meşrutiyet yıllarında iktidarda İttihat ve Terakki Hükümeti varken muhalefette Hürriyet ve İtilaf Fırkası bulunmaktadır. Ancak I. Dünya Savaşı'yla birlikte İttihat ve Terakki iktidarı da son bulur. 1911'de başkanlığına Damat Ferit Paşa'nın getirildiği Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise Mütareke Dönemi'nin en güçlü siyasi oluşumları arasındadır. *Alemdar*, *İtilaf*, *Peyam*, *Peyam-ı Sabah*, *Sabah*, *Yeni Gazete* gibi gazeteler fırkayı desteklerken *Yeni Gün*, *Tasvir*, *Vakit*, *İleri*, *İfham*, *Türk Dünyası* gibi gazeteler de fırkanın karşısında yer alır (<https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hurriyet-ve-tilaf-firkasi/>). Romanda da işgal sürecinde siyasi güçler arasında yaşanan çatışmanın gazetelere nasıl yansıdığına dikkat çekilir:

(...) Hürriyet ve İtilaf gazeteleri İttihat ve Terakki rezaletlerini her gün türlü türlü makalelerle yayımlamışlardı. *Peyam* gene dağdağalı yazarının ünlü bir edebiyatçının dediği gibi "balta kesintili" üslubuyla her gün kilolarla mürekkep sarf ediyor. *Alemdar*'da Pehlivan Kadri, Refi Cevat'la beraber gene gayrete gelmişler, savaş zamanındaki yoklukların acısını çıkarmaya çalışıyorlardı. (s. 50).

Peyam ve *Alemdar* dışında yeni çıkan birçok gazete, İttihat ve Terakki'yi suçlayıp eleştirir. İstanbul'da İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf arasında yaşanan çekişme, Yunan işgaline maruz kalan İzmir'de Türk gazeteleriyle Yunan gazeteleri arasında yaşanır:

Gene bir gün böyle bir maskaralığa karşı *Köylü* gazetesi sonunda sabrı tükenerek almış yürümüş ve Yunan gazetelerinin yazdığı saldırgan makaleye cevaben:

"Bu efendilere şunu söylemek isteriz: Bu memleket bizimdir, istediğimiz gibi idare eder, istediğimiz gibi yaşarız, yabancıların bizim işimize karışmaya hiç hakları yoktur. İstemeyen, hoş görmeyen defolsun gitsin... Eğer bu adamlar dillerini daha uzatırlarsa yakalarından tuttuğumuz gibi fırlatıp defedeceğiz ve kışlarına bir tekme vurmaya da unutmayacağız," yollu bir makale yazmıştı.

Öbür gün Yunan gazetesi bu sözlere köpürmüş, haykırmış, hatta küstahlığı daha ilerleterek:

Biz de bu Türk gazetelerine şurasını anlatmak istiyoruz ki bu memleket sandıkları ve iddia ettikleri gibi onların değildir. Buranın en eski ve en gerçek sahipleri biziz. Onlar sonradan gelmiş ve o zamanların vahşi âdetleri yoluyla zorla yerleşmiş bir sürü çapulculardır. Bu tartışmalar daha ilerleyip de bizi daha tahrik ederlerse kimin kimi defedeceğini göreceğiz! (s. 51).

Bu yazılı kavga, Kemal Mümtaz’ın başyazarı olduğu İzmir’de yayımlanan günlük gazete *Köylü* ile Yunan gazeteleri arasında bir süre devam eder. Diğer bir ifadeyle İzmir sokaklarındaki işgal, basın hayatına da yansıyor bizlere yerli ve yabancı gazetelerin İzmir’in işgali karşısındaki tutumunu verir. İzmir’in yanında İstanbul’a da tam bir anarşi ortamı hâkimdir ancak buna rağmen bu duruma İstanbul Hükümeti ve hükümeti destekleyen gazeteler sessiz kalır.

Burhan Cahit Morkaya’nın *Dükkülerin Romanı*’nda (1934)¹¹ Millî Mücadele yılları; Ahmet Reşit, Cemil Hakkı ve Ahmet Rıfki’nin bakış açılarından yansıtılır. Çocukluk arkadaşları olan bu üç gencin birbirlerine yazdıkları mektuplardan oluşan roman, II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesinden (1908) Millî Mücadele’ye (1919) kadarki süreçten bahseder.

Ahmet Reşit Paris’ten, Cemil Hakkı Anadolu’dan, Ahmet Rıfki da İstanbul’dan dönemin olaylarıyla ilgili izlenimlerini yansıtırlar. Ancak yazar, bu izlenimlere geçmeden önce girişte romanı neden kaleme aldığını şu cümlelerle açıklar:

Bu roman 1908 de başlayan ilk Türk inkılâbında yer alan komite neslinin macerasıdır. Bu nesil dünle bugün arasında bir köprü vazifesi görmüş, bugünden ziyade düne meylederek total, sakat bir devrin kahramanı olmuştur. Siyasî tarih bu devirlerin ana hatlarını kaydedecektir. Fakat Türk romancısı yaşadığı bu devirlerin gizli köşelerine doğru baktığı zaman hem mesleğine hem de tarihe yarayacak çok manzaralar görebilir. Ben size bu hummalı fakat kararsız ve istikametsiz devrin bir sayfasını anlatacağım (s. 3).

Gazetecilik alanında yükseköğrenim almak amacıyla Paris’e giden Ahmet Reşit, çalıştığı gazetenin de görevlendirmesiyle orada edindiği izlenimler hakkında yazılar yazar. Paris yoluyla millî mücahitleri örgütlemek için bölgeye geçen Türk zabıtlarından bir binbaşı ile karşılaşan gazeteci, bu genç askerle Trablusgarp Savaşı ve Osmanlı Devleti’nin eksik yanları hakkında konuşur:

Ecnebler Osmanlı topraklarında hak iddia ediyorlarsa bunun mesulü bu imparatorluğu bir malikâne gibi idare edenlerdir, dedi. Medeniyet kendisini hazmetmeyi çığneyip yutan bir varlıktır. Onu tepmek imkânı yoktur. Ona intibak etmek mecburiyeti vardır.

Osmanlı Devleti hâlâ ilahi saltanat usulünü terk etmiş değildir. Türk gençleri için ilim kapısı hâlâ şarkta görünüyor. Ve Osmanlı Devleti’nin siyaseti hâlâ Mekke ve Şam havası içinde idare edilmektedir. Avrupaî düşünüşün aydınlığı önümüze düşmedikçe ecnebi tazyikinden kurtulmamıza imkân yoktur. Yarın Trablusgarp’a gideceğim. Müslüman kabileleri İtalyan kuvvetlerine karşı idare edeceğim. Fakat bu vazifem bir aşiret sergerdeliğinden farklı değildir. Tarihin bu gününde ne kabile hayatına imkân vardır, ne de aşiret reisine fırsat... Medeniyetin top ve tüfeği ile girdiği yerde ona yine ancak aynı medeni hayatın bütün şeraiti ile mukabele etmek kabildir. Trablus’a gidip böyle bir vazife almak sırf memleketteki heyecana yol vermek içindir. Hâlbuki anavatanda öyle yapılacak işler vardır ki bu millî vazifeler birkaç Trablusgarp kazanmaktan daha mühimdir.

(...)

Trablusgarp’ta millî bir hareket uyandırmak için mahrumiyetlere, ıstıraplara katlanıp oralara kadar giden bu genç erkânıharp Çanakkale’de ilk defa düşmanın

¹¹ Romandan yapılan alıntılar, romanın Kanaat Kütüphanesi tarafından 1934’te yayınlanan baskısına ait olup yapılan alıntılarda sadece sayfa numaralarına yer verilecektir.

gözünü yıldırın ve İstanbul'u muhakkak bir akıbetten kurtaran kumandandır Mustafa Kemal Paşa." (s. 28-29).

Mustafa Kemal Paşa ile sohbet etme imkânı bulan Ahmet Reşit, onun devletin ilerlemesi ve gelişmesine yönelik düşüncelerini de öğrenmiş olur. İdealist gazeteciler olarak tanıtılan Ahmet Reşit, Cemil Hakkı ve Ahmet Rıfki, verilen alıntıda liderlik vasfı ile ileri görüşlülüğünün vurgulandığı Mustafa Kemal Paşa'nın düşünceleriyle paralel düşüncelere sahiptirler. Bu noktada da hükümetin üzerine düşen görevi yapmamasını ve savaş yıllarında süreci iyi idare edememesini dile getirerek eleştirirler. I. Dünya Savaşı başladığında *Le Journal* isimli bir Fransız gazetesinde çalışan Ahmet Reşit, ülkesine dönüp askerliğini yapmak ister ancak bir süre sonra yeni görevinin bildirildiği bir zarf alır:

Kendisi bitaraf bir memlekette bulunduğu için düşman matbuatını serbestçe tetkik edecek, memlekete ait havadisleri tercüme edecek ve düşman istihbarat teşkilatı hakkında edinebildiği malumatı muntazaman erkânıharbiyeye bildirecekti. Ahmet Reşit'e bu vazifesi için Berlin'deki elçilik dairesinde çalışan bir heyet merkez olarak gösteriliyordu. Genç adam bu işlerin pek yabancıysa değildi. Paris'te gazetelerde çalıştığı sıralarda ecnebi memleketlerdeki birçok Fransız muhabirlerinin gazeteleriyle beraber resmî ve hatta askerî daireler hesabına da çalıştıklarını görmüştü. Hatta İstanbul'da iş gören bazı mühim ecnebi gazete muhabirlerinin doğrudan doğruya mensup oldukları devletin hariciye ve harbiye nezaretleriyle alakadar olduklarını biliyordu (s. 220).

Hükümetler, bazı durumlarda bilgi toplamak amacıyla muhabirler kullanırlar. İşte Ahmet Reşit de savaş yıllarında yurt dışındaki gazetelerde konuşulan olaylar hakkında bilgi toplayıp erkân-ı harbiyeye bildirmekle görevlendirilir. Cemil Hakkı, Ahmet Reşit'e yolladığı ve I. Dünya Savaşı hezimetinden bahsettiği bir mektubunda ise şunları söyler:

İmparatorluk yıkılıyor!

Son ümit İttihat ve Terakki'nin hürriyet inkılâbı idi. Bu inkılâp da hükümdarın yerine geçen hükümdarların tecrübesiz, beceriksiz, görgüsüz siyasetleri içinde söndü, gitti. Bana öyle geliyor ki şimdiye kadar birkaç büyük tehlike geçiren Osmanlı İmparatorluğu bu defa kendini kurtaramayacak. Bir mucize olmazsa esaret muhakkaktır (s. 245).

Üç gazeteciye göre savaşların da ülkenin ilerleyememesinin tek nedeni, basiretsiz idarecilerdir. Buna karşın Mustafa Kemal'in politikasından ve görüşlerinden de övgüyle bahsederler. Cemil Hakkı'nın verilen alıntıda "Bir mucize olmazsa esaret muhakkaktır," ifadesindeki mucize, Mustafa Kemal'dir. Öyle ki İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle üç gazetecinin de "mucize" olarak tanımladığı Mustafa Kemal'in önderliğinde başlatılan mücadelenin yanında yer aldığını görürüz. "Bana büyük bir mücadelenin başındayız gibi geliyor. Eğer bu mücadele başlarsa bize iltihak etmekte gecikmezsin sanırım," (s. 267) sözleriyle Cemil Hakkı ile birlikte mücadeleye destek vermek amacıyla Anadolu'ya geçeceklerini belirten Ahmet Rıfki, Ahmet Reşit'i de yanlarına beklediklerini ifade eder.

Atatürk'ün öncülüğünde başlayan Millî Mücadele'nin kazanılması ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temellerinin atılmasıyla bu değişimin topluma benimsetilmesinde basın ve edebiyattan faydalanılır. Mütareke Dönemi'nde olduğu gibi Cumhuriyet'ten sonraki süreçte de bazı basın çalışanları, yeni kurulan hükümetin düşüncelerini desteklerler. Yakup Kadri'nin Mütareke ve Atatürk dönemlerinin

Ankara’sının görünümünü genel hatlarıyla yansıttığı *Ankara* (1934)¹² romanının idealize edilmiş gazeteci kişisi, Neşet Sabit’ tir.

Ahlaki yükümlülük ve sorumluluk bilinci ile hareket eden Neşet Sabit, İstanbul’un işgal edilmesiyle birlikte mücadele hareketine katılma arzusuyla Ankara’ya gider:

Doğrusu, bazen, başımıza çöken millî felaketi takdis edeceğim geliyor. Eğer böyle bir felakete uğramamış olsaydık, ben, şimdi, nerede ve ne idim? İstanbul’un herhangi bir mahallesinde, bu evin içinde, herhangi bir genç adam ki, gündelik hayatın kaygıları ve istikbale ait kısır tasavvurlar içinde bocalayıp durur. Halbuki, şimdi, burada, vatanın birtakım yeni şeyler kaynayan göbeğinde, bütün bir milletin ıstırabıyla yaşayan ve bu ıstırabın içinde peşin bir bahtiyarım. Her sabah, uyanınca -inanır mısınız- Ankara’da bulunmanın şerefini duyarım. Burada, her sabah, benimle beraber bir millet uyanıyor ve kendisini selamete götürecektir olan kahramanın, başı ucunda, gülümseyerek durduğunu görüyor. İlk defa olarak, ömrümde ilk defa olarak, burada, kendi etimden, kendi kanımdan, kendi cevherimden bir cemaat içinde yaşadığımı hissediyorum. Haydi canım, burayı Göksu’ya benzetmek bir küfürdür. Burası: 1921’de Ankara’nın yanı başında akan bir dere kenarıdır. 1921 Ankarası. Hanımefendi, dört beş yıl sonra, bu basit cümle, size Kitab-ı Mukaddes’ten bir satır gibi gelecek, ve buna karışmış olmak size, hayatınızın yegâne manası gibi görünecek.

(...)

“Ankara; yalnız bu değil,” dedi. “Ankara, bizim için emsalsiz bir ‘enerji’ mektebi olmuştur. Sarp, yalçın ve çetin Ankara, içinde her rahattan mahrum olduğumuz, içinde zahmet, meşakkat çektiğimiz Ankara, bize sabrı, tahammülü ve inkişafımıza engel bütün zıt kuvvetlerle geceli gündüzlü çarpışmayı öğretiyor, sert bir örs gibi irademizi durmaksızın dövüyor, Nietzsche’nin dediği gibi burada ‘muttasıl kahramanca ve tehlikeyle yaşıyoruz.’ Bundan güzel hayat olur mu? Dünyanın hangi noktası buradan daha enteresandır? (s. 80-81).

Bağımsızlık mücadelesinin duygu ve düşünce dünyasına çok şey kazandırdığını dile getiren gazeteci, kendini “vatanın ve milletin ıstırabının içinde pişen bir bahtiyar” olarak nitelendirir. Ankara ile Millî Mücadele ve Cumhuriyet’i özdeşleştiren Neşet için bu şehir, büyük bir kahramanlık destanının yazılarak vatanın yeniden doğduğu yerdir ve Türk toplumunun yegâne manasıdır. Ankara, Millî Mücadele’nin sembolüdür.

Kalemini millet ve memleket meselelerine adayan ve işgal yıllarında basını efektif bir şekilde kullanan Neşet, savunduğu fikirleri yazarak Millî Mücadele’nin gerekliliği konusunda kamuoyunu bilgilendirmeyi, bilinçlendirmeyi ve yönlendirmeyi hedefler. Düşünce ve eylemleriyle tam bir cemiyet mistiğidir. Öyle ki hem Millî Mücadele ruhuyla hem de Mustafa Kemal’le bir gördüğü Ankara’da bulunmaktan ve bu hareketin bir parçası olmaktan şeref duyan genç adam, “Burada her sabah benimle beraber bir millet uyanıyor ve kendisini selamete götürecektir olan kahramanın başı ucunda gülümseyerek durduğunu görüyor,” (s. 80) sözlerinden anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal’e ve onun düşüncelerine güvenir. Savaşın sonra da Ankara’da kalarak Mustafa Kemal’i destekleyen gazeteci kimliği doğrultusunda kaleme aldığı yazılarıyla Cumhuriyet’in getirdiği inkılapların sesi olur. “Cumhuriyet dönemiyle birlikte resmî ideoloji bir yandan, yetişen neslin millî kimliğini oluşturmak, diğer yandan da ülkeyi ‘muasır medeniyetler seviyesine’ ulaştırmak amacıyla ‘elemeci ve faydacı bir yaklaşım’ göstermiştir. Edebiyat

¹² Romandan yapılan alıntılar, romanın İletişim Yayınları tarafından 2009’da yayınlanan baskısına ait olup yapılan alıntılarda sadece sayfa numaralarına yer verilecektir.

ise ‘ulus inşa sürecini, bu sürece ve sonuçlarına uygun insan modelini’ yaratmanın temel araçlarından biri olarak kullanılmıştır.” (Aycan, 2012, s. 177). Neşet Sabit’e göre yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti’nin meyvelerini alabilmek için toplumun sorumluluk bilinciyle hareket etmesi gerekir: “(...) içinden Millî Mücadele devrindeki sade, samimi ve şiddetle şahsi, karakterli hayatı hasretle andı. Hiç şüphesiz, o anormal devir devam edemezdi. Fakat, onu canlandıran ruh bu devrin yaşama prensibine de hâkim olacaktı.” (s. 135). Millî Mücadele’nin kazanılmasıyla kurulan yeni Türk devletinin varlığını sürdürebilmesi için topluma büyük görevler düştüğüne inanan Neşet Sabit, Millî Mücadele yıllarının “sade, samimi ve şahsi” ruhunun Cumhuriyet Dönemi’ne de yansıtılması gerektiğini ifade eder. Bu doğrultuda Türk kadınları sadece şekilciliğin ve gösterişin hâkim olduğu salon cemiyetlerinde değil, “beşiği sallayan el, dünyaya hükmeder,” düşüncesi çerçevesinde cemiyet hayatına atılmalılardır. Çünkü Türk kadını hürriyetini süslü kukla olmak için değil, Türkiye’nin kuruluşunda ve kalkınışında kendisine düşen ciddi ve ağır vazifeyi yerine getirmek için kazanmıştır. Aynı şekilde Türk erkekleri de yenileşme sürecinin yüzeysel olmaması gerektiğinin farkına varıp Tanzimat’la gelen alafrağa yaşam tarzından uzaklaşmalıdırlar. Neşet Sabit’in düşünceleri, Mustafa Kemal’in değişim ve dönüşüm sürecinde toplumdan beledikleridir. Yani genç gazeteci, Cumhuriyet sonrasında Türk kadınlara ve erkeklerine düşen görevleri sıralarken aslında yeni siyasi rejimin “çağdaş ve laik insan modeli”ni de vermiş olur.

Basın Özgürlüğü: Basının Denetim Altında Tutulmaya Çalışılması

Toplumlarda haber ve bilgi akışını sağlayan basın, aynı zamanda düşüncelerin özgürce dile getirilmesi gereken bir mecradır. Fakat bazı zamanlarda, siyasi ilişkiler ve çıkarlar gibi farklı sebeplerle güvence altına alınmak isteyen basının özgürlüğünün önüne geçilebilir. Basın özgürlüğünün iktidar tarafından engellenmesine şahit olduğumuz romanlardan biri, Ethem İzzet Benice’nin *Iztırap Çocuğu*’dur. Romanda geçen şu ifadeler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

Hangi gazetenin bugün en yeni kudretlerle, en çetin kuvvetlerle çıkmasına ve en çok satış yapmasına rağmen yarın kapatılmıyacağı veya kapanmıyacağı temin edilebilir?.

(...) Rejime güven yok. Meslek, teminatlı bir meslek değil. Sadece, ömrün bir hay ve huyla geçişi, midenin her gün dolup boşalması var. Bir günden öbür güne emniyet edilemez. Kara sultanın yarın kalkıp da:

- İstanbul’daki bütün gazeteler kapatılsın.

Yahut Damat Feridin:

- Tasviri kapattım..

Diyememesine engel yoktur. Anayasada böyle bir kayıt var mı? Matbuat kanunu bu salâhiyeti reddediyor mu?. Bu kadar ağır yük içinde bir gazeteci nasıl evlenebilir? Hapis olmak var, açıkta kalmak var, sürülmek var, mahkeme mahkeme, karakol karakol süründürülmek, divanharbe gönderilmek var. Bunların hepsi alın yazısı. (s. 41).

Millî Mücadele yanlısı bir gazete olan *Tasvir*’de çalışan Refik’e göre basın özgürlüğü, Damat Ferit Hükümeti tarafından engellenmektedir. İstanbul Hükümeti’nin her an, hiçbir sebep göstermeksizin gazeteleri kapatabileceğinin, gazetecinin hiçbir güvenliğinin olmadığını, iktidardaki gücün düşünceleri doğrultusunda hareket etmeyenlerin ya yargılanacağını ya da sürgüne gönderileceğinin vurgusunu yapan

Refik, hükümetin basına uyguladığı baskıyı eleştirir. Siyasi gazete yazarı için her daim tehlikenin olduğunu bilmesine rağmen Damat Ferit Hükümeti aleyhine bile olsa fikirlerini açıkça söylemekten ya da yazmaktan çekinmez. Çalışkan ve idealist vatansever gazeteci kimliğiyle karşımıza çıkan Refik, hürriyet ve adalet fikirlerinin temsilcisidir. Bu idealistliğinin ve hükümete eleştirilerinin karşılığını da olumsuz yönde alır. Öyle ki yazdıklarıyla özgürlüğü ve mücadeleyi savunup Mustafa Kemal’i destekleyen gazeteci, savunması dahi alınmadan tutuklanır ve sonrasında Bursa’da bir hapishaneye gönderilir. Hapishaneden kurtulduktan sonra bir süre Avrupa’da yaşar ve Millî Mücadele’nin kazanılmasıyla birlikte yurduna döner:

Refikte: Damarlara heyecan nöbeti veren bir merak ve.. ilk haber:

- Türk ordusunun büyük taarruzu başladı..

İkinci haber:

- Afyon düştü!.

(...)

Sırasıyla bütün bu haberlerin devamı..

Bir:

- Türk orduları Dumlupınar meydan muharebesini kazandılar..

İki:

- «Düveli İtilâfiye Başkumandanlığı» mütareke teklifinde bulundu.

Üç:

- Gazi Mustafa Kemal orduları İzmirde...

Günler ve yeni yeni haberler:

- Türk orduları Boğazları tehdit ediyor..

Millî ordu İstanbul’a giriyor!.

Mudanyada İsmet Paşa itilâf devletleri ile mütareke şartlarını görüşmektedir..

Bir haber.. Bir haber daha:

- İstanbul Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine teslim edildi... (s. 212-213).

Direniş hareketini desteklediği için engellenmeye çalışılan ve sansüre uğrayan gazeteciler arasında yer alan Refik, ancak direnişin olumlu sonuçlanmasıyla yurduna dönebilir.

Cumhuriyet’ten önceki dönemlerde olduğu gibi Millî Mücadele’nin kazanılmasından sonra da sansür devam eder. Mücadelenin kazanılmasıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin temelleri atılmış olur. Bu dönemde savaştan yeni çıkmış ve toparlanma yolunda çabalayan topluma, rejim değişikliği ile gelen yeniliklerin benimsetilmesi için basın, araç olarak kullanılır. Bununla birlikte basından, kurulan yeni hükümeti destekleyerek “Cumhuriyet’in etrafında çelikten bir zihniyet kalesi oluşturması” (Demir, 2007, s. 133) beklenir. Yani hem Mütareke hem de Atatürk dönemlerinde kışkırtıcı değil, yönlendirici vasfı çerçevesinde toplumu olumsuz yönde etkilemek yerine teşvik etmek amacıyla basın, kontrol altında tutulmaya çalışılır. Kontrol altında tutulmaya çalışılırken de kimi zaman gazeteciler zarar görür.

Sonuç

Cumhuriyet öncesi ve sonrasında yaşanan sosyal, toplumsal, siyasal ve kültürel pek çok olay, temelinde basın hayatının olduğu kimi romanlarda basın çalışanlarının perspektifinden verilerek hem dönemin önemli olaylarının toplumda nasıl yankı bulduğu gösterilmiştir hem de basın çalışanlarının Mustafa Kemal Atatürk, Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in ilanı konularına bakışı aydınlatılmıştır. *Izırap Çocuğu* (Ethem İzzet Benice, 1927), *Halas* (Mehmet Rauf, 1929), *Dükkülerin Romanı* (Burhan Cahit Morkaya, 1934) ve *Ankara* (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1934) adlı eserler, temelinde basın hayatı ile Mütareke ve Atatürk dönemlerinde yaşanan olayların olduğu romanlar arasındadır.

Izırap Çocuğu romanında Refik Necati; *Halas*'ta Kemal Mümtaz; *Dükkülerin Romanı*'nda Ahmet Reşit, Cemil Hakkı ve Ahmet Rıfki; *Ankara*'da Neşet Sabit Millî Mücadele'yi ve Mustafa Kemal'i destekleyen gazetecilerdir. Mütareke ve Atatürk dönemlerinin sosyal, toplumsal veya siyasal olaylarına bakış açılarını gördüğümüz gazeteciler, benzer düşünce ve hedefler doğrultusunda hareket ederler. I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi ile başlayan işgal sürecinde topluma umut, özgürlük ve adalet düşüncelerini aşılama çabaları. Esas amaçları; Cumhuriyet öncesi dönemde insanlara özgürce yaşamaya haklarının olduğunu hatırlatmak, Cumhuriyet sonrası dönemde ise kurulan yeni devletin politikasını topluma tanıtmak ve benimsetmektir. Diğer bir ifadeyle basının kamuoyu oluşturma ve kamuoyunu yönlendirme gücünden faydalanarak Mustafa Kemal Atatürk'ün başlatmış olduğu direniş ve mücadelenin nedenlerinin yanında amaçlarını ve gidişatını da halka duyurmaktır. İşgallerle ve savaşlarla boğuşulan zorlu süreçte Kurtuluş Savaşı'nı kazanmanın ütopyik olmadığını göstermeyi amaçlayan bahsini ettiğimiz gazeteciler arasında bir süre sonra karamsarlığa kapılıp idealist kimliğinden uzaklaşanlar da vardır. *Halas*'ta Kemal Mümtaz, çalıştığı gazete aracılığıyla mücadelenin yanındadır. Fakat ülkenin işgal altındaki topraklarını ve ülkesinin parçalanışını gördükçe geleceğe dair umudunu kaybeder. Hissettiği umutsuzluk da onun mücadeleye ve Mustafa Kemal'e olan güvenini yok eder. Umutsuzluk ve güvensizlik neticesinde ise hamasi ruhunu terk edip çıkar yolu İngiltere'nin himayesine girmekte bulur. Kemal Mümtaz, sonraki süreçte mandacılığı savunması ile Refik Necati (*Izırap Çocuğu*), Ahmet Reşit, Cemil Hakkı ve Ahmet Rıfki (*Dükkülerin Romanı*) ve Neşet Sabit'ten (*Ankara*) ayrılır.

Çalışmamız doğrultusunda ele aldığımız romanlarda basının Mütareke ve Atatürk dönemlerindeki tutumunu ve bakış açısını gördüğümüz gazeteciler, düşüncelerini dile getirdikleri bu yolda zaman zaman sansürle karşılaşır. Kimi zaman İstanbul Hükümeti'nin kimi zaman da işgal devletlerinin dikkatini çekerek ya sürgün edilirler ya da tutuklanırlar. Ancak zor şartlar dahi olsa bahsi edilen dönemlerde genellikle Millî Mücadele ve Mustafa Kemal taraftarı bir basın politikası izlenir.

Kaynakça

- Apaydın, M. (2007). *Türk Mizahında Bir Dönüm Noktası Aydede*. İstanbul: Karahan Kitabevi Yayınları.
- Akyol Aycan, G. (Yaz 2012). Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Romanlarında Edebiyat Algısı ve Türk Edebiyatının Dönemlerine Bakış. *Turkish Studies*, 7(3), 173-181.
- Balkaya, İ.S. (Mayıs 2008). Mütareke Dönemi Asayişin Üç Boyutu. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 41, 17-34.
- Benice, E.İ. (1961). *Izırap Çocuğu*. İstanbul: Yeni Savaş Matbaası.

- Bilgin, T. (Mart 2016). “Savaş Yıllarında Anadolu Rumlarının Yaşadığı İkilem (1919-1922)”. *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 37-91.
- Boztaş, A. (2014). Wilson İlkeleri’nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif. *Akademik Bakış*, 7(14), 163-176.
- Demir, V. (2007). *Türkiye’de Medya Siyaset İlişkisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Ertop, K. (1964). Cumhuriyet Çağında Türk Romanı”. *Türk Dili Roman Özel Sayısı*, 154-159, 592-607.
- Haykır, T. (2021). *Türk Romanında Basın Hayatı (1872-1940)*. Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y.K. (2009). *Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Olpak Koç, C. (2020). Bireysel Duyarlılıktan Kolektif Disipline: Mehmet Rauf’un *Halas* Romanı ve Türk Milliyetçisi Nihat. *Humanitas*, 8(16), 312-331.
- Morkaya, B.C. (1934). *Dükkülerin Romanı*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Oğuzhan, E. (2009). Atatürk Döneminde Basın ve Basın Özgürlüğü. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 1(1), 106-122.
- Okumuş, E. (2018). Din ve Siyaset Konusunda Basının Topluma Etkisi. *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/Elâzığ*. (Haz. Uzman Merve Uğur). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 35-66.
- Rauf, M. (2020). *Halas*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Topuz, H. (1973). *Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2016). *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)-Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türker, H. (2000). *Türk Devrimi ve Basını (1922-1925)*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Yazbahar, Z. (2017). *Türk Romanında Basın Hayatı (1940-2000)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

İnternet Kaynakları

<https://www.atam.gov.tr/duyurular/basin> [Erişim Tarihi: 01.02.2023].

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hurriyet-ve-italaf-firkasi/> [Erişim Tarihi: 10.03.2023].

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hurriyet-ve-italaf-firkasi> [Erişim Tarihi: 10.03.2023].